

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 26.053.014
у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова,
доктору філософських наук, професору,
завідувачу кафедри філософії
Факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
Мозговій Наталії Григорівні

ВІДГУК

**офіційного опонента ТУРЕНКА Віталія Едуардовича,
кандидата філософських наук, м.н.с. філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
на дисертацію МАКОГОНА Анатолія Анатолійовича на тему
«ТРАНСФОРМАЦІЯ АНТИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМ В
ЕСХАТОЛОГІЇ МАКСИМА СПОВІДНИКА», подану до захисту
у спеціалізовану вчену раду ДФ 26.053.014 у Національному педагогічному
університеті імені М.П. Драгоманова на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 032 «Філософія».**

На основі поданого рукопису дисертації, анотації та наукових статей і тез, опублікованих за темою дисертаційної роботи «Трансформація античних філософських парадигм в есхатології Максима Сповідника», дає можливість для загального висновку про те, що А.А. Макогон досягнув поставленої мети, і відповідно було виконано роботу на високому теоретико-методологічному рівні. Даний висновок ґрунтується на ряді ключових аспектів, за якими і оцінюється наукові дослідження відповідного рівня.

1. Актуальність обраної теми дослідження

Дисертація А.А. Макогона є актуальним сучасним історико-філософським дослідженням важливої теми, як в теоретичному плані, так і в практичному аспектах.

В теоретичному аспекті, дана робота є першою фундаментальною дисертаційною працею в незалежній Україні, яка присвячена постаті Максима

Сповідника. Відтак, ті чи інші висновки та результати цілком можуть стати основою для подальших наукових студій, як в контексті філософського антикознавства, так і стосовно досліджень, присвячених східнопатристичній традиції загалом і висвітленої особистості, зокрема.

В практичному плані, вона є важливою, оскільки постать Максима Сповідника цікава не лише науковцям православної традиції, але й також католицизму. Особистість цього представника патристичної думки важлива і для філософського загалу, оскільки ті чи інші напрацювання досліджуваного мислителя мали вплив на подальший розвиток філософського дискурсу загалом. Відтак, дослідження спадщини Максима Сповідника є однією «з точок перетину» світської і богословської науки, філософії і богослов'я та релігієзнавства, а також православного і католицького діалогу, представників православ'я і дохалкідонських церков.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків.

Наукові положення, результати та висновки пропонованої дисертаційної роботи представлені та обґрунтовані із застосуванням відповідних посилань на джерела інформації. Структура даної наукової праці логічна, матеріали розділів викладено відповідно до мети і поставлених завдань та відповідають сутності об'єкту і предмету дослідження.

Особливо важливо відзначити наступні позитивні враження від даної праці:

✓ ґрунтовний аналіз античної есхатології, починаючи від епосів Гомера і Гесіода та закінчуючи представникам неоплатонізму. Це важливий внесок у філософські антикознавчі студії для вітчизняного простору, оскільки, наскільки відомо, так комплексно ще ніхто не досліджував серед українських науковців;

✓ детальний і системний аналіз спадщини Максима Сповідника, яке проявляється у висвітленні корпусу праць представника східнопатристичної

традиції саме в контексті есхатологічної проблематики. Примітним тут є, що дисертант не обмежується суто богословськими трактатами, але й аналізує епістолярну та інші групи праць даного мислителя;

✓ рецепція античних філософсько-есхатологічних ідей у Максима Сповідника, що дійсно привертає увагу, оскільки постаті даного середньовічного діяча ще не було присвячено жодної дисертаційної розвідки, тим паче якщо говорити про його розуміння досліджуваної автором проблематики.

Основні наукові результати та висновки, які викладені у рукописі дисертаційної праці, є теоретично обґрунтованими, що підтверджується раціональною єдністю загальнонаукових та спеціальних методів і підходів наукового пізнання.

Загальний обсяг дисертації складає 253 сторінки, а структура її логічна, матеріали кожного з розділів викладено відповідно до поставлених мети і завдань та узгоджується з формулювання як об'єкту, так і предмету дослідження. Метою пропонованої дисертації є реконструкція есхатологічного вчення Максима Сповідника, в якому набули свого філософського змісту певні ідеї, які відображають рецепцію, трансформацію і подолання античних філософських парадигм. Відповідно, об'єктом представленого дослідження є письмова спадщина Максима Сповідника, а, безпосередньо, есхатологічна доктрина даного представника патристичної думки.

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Дослідження, пророблені дисертантом в процесі написання самого рукопису роботи і наукових праць у повній мірі заповнюють прогалини у розкритті науково-теоретичних питань, пов'язаних з розумінням специфіки есхатологічного вчення Максима Сповідника.

Необхідно підкреслити, що дисертація А.А.Макогон виконана на належному теоретичному рівні, у зв'язку з цим можна зробити висновок про оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власного підходу до вирішення поставлених ним завдань.

Повнота викладу результатів дисертаційної роботи підтверджується положеннями, розкритих в наукових публікаціях у фахових вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях і матеріалами апробації, опублікованих тез доповідей на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях. Особливо слід відзначити наявність у пошукача статей у провідних зарубіжних наукометричних баз даних – Web of Science і Scopus, що свідчить про його високий дослідницький потенціал.

4. Оцінка ідентичної анотації та основних положень дисертаційної праці

Аналіз тексту анотації засвідчує її відповідність основним результатам, які викладено у рукописі дисертаційної роботи. Анотації подано українською і англійською мовами. Дійсно вони обидві є коротким і узагальненим викладом основному змісту дисертації. Автором стисло охарактеризовано ключові результати зробленого дослідження та визначено основні положення наукової новизни.

Також варто відзначити, що анотації цілком відповідають вимогам, що ставляться до такого роду робіт, зокрема, і передбаченим пунктом 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167, а також пунктом 2 Вимог до оформлення дисертації, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40.

5. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Загалом позитивно і високо оцінюючи дисертаційну роботу Макогона А.А. варто зазначити, що наявні і певні окремі зауваження. Відтак варто звернути увагу на ряд дискусійних положень, які, на нашу думку, також є в цій кваліфікаційній праці:

1. Перше питання стосується теоретико-методологічної бази, яка прямо також має доторк і до одного з пунктів новизни представленої праці. Відповідно на с. 20 рукопису дисертації зустрічаємо, що «*уперше...досліджена есхатологія багатьох античних філософів, а також нефілософських і дофілософських авторів (від Гомера до Прокла)...*». Втім, виникає подив, що відсутні у списку літератури такі фундаментальні дослідження з античної есхатології, як, наприклад, наступні:

- Albin L. (2000). *The House of Hades: Studies in Ancient Greek Eschatology*;
- Stroumsa G. & Amirav H. (2017). *Apocalypticism and Eschatology in Late Antiquity: Encounters in the Abrahamic Religions, 6th-8th Centurie*.
- J. Shoemaker (2018). *The Apocalypse of Empire: Imperial Eschatology in Late Antiquity and Early Islam*.

Слушним буде також вказати, що у відомому видавництві Routledge в цьому році має бути надрукована за редакцією фундаментальна монографія з 43 розділів «*Eschatology in Antiquity*» (ed., with Marlow, H. & Pollmann, K.).

В чому тоді дійсно полягає новизна і унікальність дослідження автором есхатології в античній традиції?

2. Друге положення стосується понятійно-категоріального апарату. Зокрема, А.А. Макогон детально досліджуючи античну міфологію і докласичну філософію, звертає увагу на різного роду терміни, пов'язані з даною проблематикою – *μοῖρα* (с.62), *Τύχη* (с.63), *τό χρεών* (с.64) тощо. Однак, кидається в око, що висвітлення самого прикметника *ἔσχατος*, еволюція його семантики відсутні. Адже, темпоральне застосування даного слова йде ще з

творів Піндара і Геродота. Якщо і згадує його автор, то лише в контексті, як це ми бачимо при висвітленні Стагірита (с.80), або стоїків (с.84). Чим обумовлено така позиція автора? На нашу думку, детальне розкриття трансформації розуміння і застосування даної лексеми в античній традиції, потенційно теж сприяло би плідним висновкам і цікавим узагальненням.

3. На наш погляд, не досить вдалою є назва другого розділу «Есхатологічні концепти в історико-філософському вимірі», оскільки в ній присутні як античні філософські ідеї, так і ранньохристиянські уявлення стосовно есхатологічної тематики. Як варіант, можна було б виокремити у два підрозділи одного розділу щодо теоретичної основи есхатології Максима Сповідника, в яких би розкривалась антична філософська думка і спадщина попередніх до нього християнських мислителів.

4. В цьому ж контексті слід зауважити також і про незначний аналіз патристичної есхатології (періоду до Максима Сповідника). Слід було б дисертанту більше приділити увагу, щоб зрозуміти як відбувався синтез християнських, патристичних ідей з рецепцією, подоланням античної есхатології.

Втім, дані зауваження не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи і мають виключно дискусійний і рекомендаційний характер.

7. Загальний висновок та оцінка дисертації

Дослідження тексту роботи дозволяє констатувати відсутність порушень вимог академічної доброчесності. На усі наявні джерела та ідеї зроблені відповідні посилання.

Дисертаційна праця на тему **«Трансформація античних філософських парадигм в есхатології Максима Сповідника»** є концептуально завершеною науковою роботою, що виконана на високому теоретичному рівні, має систематичний і комплексний характер і містить ряд нових науково доведених

положень, які мають важливе значення для подальших наукових студій з досліджуваної тематики, присвяченої як антикознавству, так і патристиці. Робота відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р. «Про проведення» експерименту з присудження ступеня доктора філософії», що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор **Макогон Анатолій Анатолійович** заслуговує здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Філософія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Офіційний опонент:
кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В.Е. Туренко

